

Проблемні питання призначення експертизи при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини

Problems of an Appointment of Expertise in the Investigation of Illegal Conduct of Search Works on the Site of the Archaeological Heritage

Summary. In the theses of the report, the idea of the importance of conducting forensic examination during the investigation of the illegal conduct of search works on the site of the archaeological heritage is set forth; defined notion of forensic examination; proposed questions to the expert during the preparation of the decision on the appointment of expertise, in particular, art studies, namely, when investigating the specified crime composition under the qualification of Part 1 of Art. 298 of the Criminal Code of Ukraine: illegal conduct of archaeological exploration, excavation, other earthwork or underwater works at the site of the archaeological heritage; the presence of an expert-art historian during the investigation was investigated during the investigation of the said crime.

Keywords: investigation, examination, archaeological heritage, art studies, permission

В період становлення демократичного суспільства укріплення законності та правопорядку є однією з першочергових завдань держави. Вирішення її потребує не лише постійної та активної діяльності слідчих органів та суду, але й ефективного функціонування інституту судової експертизи, оскільки висновок експерта – один з найважливіших засобів доказування при розслідуванні злочинів. Експертиза визнається основною формою використання спеціальних знань та науково-технічних досягнень при розслідуванні злочинів^[2].

Згідно статті 242 Кримінального процесуального кодексу України, експертиза призначається, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання^[3]. Стаття 101 Кримінального процесуального кодексу розширює поняття «знання», зазначаючи, що висновок експерта ґрунтується на наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Експертиза значно розширює пізнавальні можливості розслідування, дозволяє використовувати науково-технічні засоби при встановленні обставин злочину. Оскільки стаття 84 Кримінального процесуального кодексу України визначає висновок експерта одним з видів доказів, то, очевидно, призначення експертизи спрямовано на отримання доказів, тобто фактичних даних. Особливість експертизи, як способу збирання доказів, проявляється в поєднанні цілеспрямованої діяльності слідчого з отримання висновку експерта і діяльності судового експерта з дослідження представлених об'єктів та формуванню вивідного

^[1] к.ю.н. Олена Нарожна, старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Україна), musicallaw@hotmail.com.

^[2] Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие. Харьков: Эспада, 2005. с. 11.

^[3] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, с. 88.

знання – фактичних даних^[4].

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду^[5].

При розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини експертиза, яку ми вважаємо обов'язковою для призначення та проведення, є мистецтвознавча. Однак сліди на предметі та технологія виробу і зберігання предмета повинні розглядатися різними експертами для всебічного вирішення питання про сам предмет експертизи, його призначення, походження, вік тощо. Експерти можуть залучатися з різних галузей спеціальних знань: мистецтвознавство, балістика, дактилоскопія, дендрохронологія, гемологія, товарознавство, технічна експертиза документів тощо.

Вибір тієї чи іншої форми застосування спеціальних знань має бути тактично обґрунтованим. В першу чергу, потрібно враховувати істотність факту, що встановлюється. Якщо факт, який встановлюється з використанням спеціальних знань, є доказовим, тобто може бути використаний як аргумент в процесі наступного доказування як засіб підтвердження чи виключення висунутих при розслідуванні версій і, особливо, коли ознакам, на основі яких цей факт встановлюється, можливо, надано різні пояснення, необхідно проведення експертизи.

Немаловажними критеріями вибору форми застосування спеціальних знань є: час, необхідний для їх застосування; надійність достовірного встановлення факту; економічність^[6].

Будь-яка із передбачених експертиз призначається згідно ч. 1 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України у випадках, коли для з'ясування обставин щодо історичної або культурної цінності предмета, який має значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Проведення експертизи є слідчою дією, і проведення її можливе лише після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У науковій літературі пропонується внесення мистецтвознавчої експертизи до переліку процесуальних дій, які можуть провадитися до відкриття кримінального провадження, а отримані результати дослідження мають використовуватися як докази^[7]. Ми не погоджуємося з такою точкою зору, адже не бачимо необхідності у винесенні мистецтвознавчої експертизи за «межі» кримінального провадження, зокрема, тому що проведення такої експертизи забирає багато часу і не вкладається у приписані законодавцем 24 години.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до

^[4] Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие. Харьков: Эспада, 2005. с. 11.

^[5] Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. No. 4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. No. 28.

^[6] Криминалистика: информационные технологии доказывания. Учебник для вузов / под редакцией В.Я. Колдина. М.: Зерцало-М, 2007. с. 538.

^[7] Каткова Т.Г. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину: практ. посіб. Харків: Право, 2011. с. 122.

Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування^[8].

Розслідування починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Здійснення слідчих (розшукових), організаційно-тактичних та інших дій до внесення відомостей або без такого внесення до реєстру не допускається. Єдина слідча дія, яку на даний час допускає законодавець для проведення до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, – огляд місця події у невідкладних випадках. При цьому внесення відомостей має відбутися негайно після завершення огляду або при першій можливості.

Огляд місця події є поширеною слідчою дією, з розробленим доволі конкретно та детально переліком доцільних тактичних прийомів. Це не тільки розумова діяльність, спостережливість слідчого, але й швидка робота оперативно-слідчої групи зі спеціалістами у її складі. А визначальною ознакою роботи спеціаліста на місці події є використання ним навиків зі збирання слідів, їх фіксації, правильне вилучення та прийняття заходів щодо зберігання та транспортації виявлених предметів зі слідами чи самих слідів. Такі навики утворюються у спеціаліста завдяки навчанню, роботі та досвіду. Тому немає жодних сумнівів щодо припису законодавця про невідкладність огляду місця події з точки зору тактики проведення слідчих дій. Такі характеристики як оперативність, чіткість алгоритм дій та взаємозв'язок між членами слідчо-оперативних груп щодо мистецтвознавчої експертизи вжити на даний час неможливо. Тому ми вважаємо недоцільним призначати будь-які експертизи, зокрема, мистецтвознавчу нашвидкуруч, та потім розглядати висновок такої «стрімкої» експертизи як джерело доказів. На нашу думку, проти ідеї, висловленої Катковою Т. Г. та Катковою Т. В., виступає і такий чинник як пошук експерта, що має спеціальні знання саме у тій галузі, що потребує розслідування конкретного злочину при вчиненні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

При розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини об'єктами експертизи, зазвичай, стають дозвільні документи на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктів археологічної спадщини.

Дозвіл – це документ установленого зразка, виданий центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, що дає право на проведення археологічних розвідок, розкопок на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, історичних ареалах населених місць, а також на дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею та водою^[9].

Археологічні розвідки, розкопки можуть проводити наукові працівники з досвідом проведення археологічних робіт, які застосовують наукові методики розкриття і фіксування археологічних об'єктів культурної спадщини, що гарантують можливість подальшого використання результатів досліджень як повноцінного джерела культурної спадщини.

Археологічні розвідки, розкопки, інші земляні роботи на об'єктах культурної

^[8] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 No. 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. No. 9-10, No. 11-12, No. 13. с. 214.

^[9] Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18.03.2004 No. 1626-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. No. 26. с. 1.

спадщини проводяться лише за наявності дозволів, які видаються Мінкультури. Форми дозволів затверджуються Мінкультури.

Дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок видає Мінкультури на ім'я фізичної особи – наукового працівника за наявності у нього кваліфікаційного документа (відкритого листа), виданого Інститутом археології Національної академії наук, копія якого залишається у Мінкультури.

Мінкультури протягом місяця з дня надходження заяви приймає рішення про видачу дозволу або вмотивовану відмову у його видачі. Мінкультури може відмовити у видачі дозволу на проведення археологічних розвідок, розкопок.

Кваліфікаційні документи видаються кваліфікаційною радою – колегіальним, незалежним органом, відповідальним за фаховий рівень виконавця робіт. До складу ради входять відповідні фахівці наукових установ, вищих навчальних закладів, громадських організацій. Дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок дійсний протягом поточного року^[10].

Виконавець археологічних розвідок, розкопок зобов'язаний: забезпечити збереження виявлення під час досліджень об'єктів культурної спадщини; своєчасно здати звіт про дослідження органам, що видали дозвіл та кваліфікаційний документ; передати всі знайдені під час досліджень рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини (антропогенні, антропологічні, палеозоологічні, палеоботанічні та інші об'єкти, що мають культурну цінність), на постійне зберігання у визначеній у дозволі установі для занесення до державної частини Музейного фонду України; передати польову документацію та звіт про проведені роботи до архівного підрозділу державної наукової установи у порядку, визначеному законодавством; забезпечити належну консервацію об'єктів культурної спадщини, що мають культурну цінність, упорядкування території після завершення робіт^[11].

Для дослідження дозвільних документів призначається технічна експертиза документів. Дозвільні документи, що є об'єктами такої експертизи, втрачають юридичну силу через закінчення терміну дії (один рік). Тому на вирішення технічної експертизи документів ми пропонуємо поставлення наступних запитань:

- чи відповідає даний документ (дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктах археологічної спадщини) встановленим вимогам для такого роду документів?
- чи вносилися у текст документу зміни? Якщо вносилися, яким чином (підчистка, дописка, виправлення, травлення тощо) і який зміст первинного тексту?
- чи замінювались у документі аркуші?

Таким чином, за наявності у слідчого версії про зміни дати на дозволі будь-яким чином (підчистка, травлення тощо), відповіді на поставлені запитання допоможуть дійти певних висновків щодо підтвердження або спростування цієї версії.

У разі представлення на експертизу дозвільних документів, щодо яких слідчий підозрює підробку (бланку дозволу взагалі чи окремих його частин), експерту

^[10] Порядок видачі дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, у зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також досліджень решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею, під водою на території України, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. No. 316.

^[11] Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 No. 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. No. 39. с. 35.

можуть ставитися наступні запитання:

- чи виготовлений (виконаний) даний документ (дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктів археологічної спадщини) або його фрагменти у різний час?
- у якій послідовності виконувались реквізити даного документу (підпис, відтиск печатки тощо)?

Вирішення таких запитань визначає відносну давність виконання документу, а також послідовність виконання окремих фрагментів, зокрема, штрихів.

Для встановлення типу та ідентифікації комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки можуть на вирішення технічної експертизи документів можуть бути поставлені наступні запитання:

- на якому типі принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), на якому виготовлений даний документ (дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктів археологічної спадщини)?
- чи виготовлено даний документ за допомогою принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), зразки друку якого надані для порівняльного дослідження?

Також можлива ідентифікація особи, яка надрукувала текст та виготовила зображення відтиску печатки. Така ідентифікація можлива за особливостями навичок виконавця. Для вирішення цих завдань при призначенні експертизи можливі наступні запитання:

- чи намальовано бланк документа (дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктів археологічної спадщини) даною особою?
- чи вирізана печатка, відтиск якої є на даному документі, певною особою?

Для вирішення встановлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле та ідентифікації цих об'єктів за їх відтисками можливе постановлення наступних запитань:

- яким способом нанесений відтиск печатки (штампа, факсиміле)?
- чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в даному документі (дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктів археологічної спадщини) наданою печаткою (штампом, факсиміле)?
- чи нанесено відтиск печатки (штампу, факсиміле) в наданому документі (дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктів археологічної спадщини) печаткою (штампом, факсиміле), експериментальні та вільні зразки відтисків якою (яким) надані для порівняльного дослідження?

Якщо ж отриманої інформації за такими запитаннями недостатньо, можна встановити вид та ідентифікувати прилади письма, для чого пропонуються такі питання:

- яким чином виконаний текст від імені особи (прізвище, ім'я та по-батькові), текст документа (за допомогою технічних засобів чи письмним приладом)?

Відповідь на це запитання допоможе визначити виконавця (виконавців) тексту, яким заповнено бланк дозволу на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктів археологічної спадщини.

Призначаючи експертизу з метою встановлення відносної давності виготовлення документа (встановлення відповідності дати, зазначеної на документі, періоду часу нанесення на нього відтиску печатки), до експертної

установи органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), обов'язково надаються вільні зразки відтисків печатки з їх супровідним листом.

Вільними зразками є такі, що створюються до відкриття провадження у справі і не пов'язані з нею.

Вільні зразки повинні відповідати таким вимогам: безсумнівність походження; належна якість і кількість, що відповідають методичним вимогам такого дослідження (репрезентативність); порівнянність (відсутність відмінностей зображень, які порівнюються, однакова якість паперу).

Для проведення експертизи необхідно надавати документи з відтисками печатки, які подавались до органів виконавчої влади, органів реєстрації, дозвільної системи, банківських установ, контролюючих органів (податкової інспекції), з відміткою про надходження до них (штамп канцелярії установи, дата надходження, вхідний номер, підпис працівника канцелярії) у період, якому відповідає дата на документі, що підлягає дослідженню.

Зразки надаються за кожен місяць, за різні дати, у тому числі й за дату, якою датований наданий на дослідження документ.

Достатність кількості та придатність зразків визначаються експертом під час їх дослідження.

Для ідентифікації печаток та штампів експертові направляються вільні зразки на п'яти-шести документах та експериментальні зразки у вигляді максимально чітких відбитків на білому гладкому папері, нанесених з різним натиском та з різною кількістю мастики.

Вільні зразки відтисків печаток (штампів) повинні бути порівнянними за часом нанесення з наданими на дослідження відтисками.

Для ідентифікації особи, яка нарисувала (вирізала) друкарську форму, надаються вільні зразки відтисків, однотипних з досліджуваним (по змозі), та експериментальні - виконані особою, яка підлягає ідентифікації, з пам'яті і шляхом зарисовування з оригіналу^[12].

Висновки

По-перше, ми вважаємо за потрібним при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини призначення мистецтвознавчої експертизи. По-друге, при складанні постанови про призначення будь-якого виду експертиз при розслідуванні зазначеного злочину необхідно значно розширити список питань експерту задля отримання більш повної інформації, що дозволить слідчому оцінювати та використовувати докази у провадженні без помилок.

^[12] Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 No. 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 No. 1950/5). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за No. 705/3145.

Бібліографія:

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 No. 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 No. 1950/5). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за No. 705/3145.

Каткова Т.Г. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину: практ. посіб. Харків: Право, 2011.

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 No. 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. No. 9-10, No. 11-12. No. 13.

Криминалистика: информационные технологии доказывания. Учебник для вузов / под редакцией В.Я. Колдина. М.: Зерцало-М, 2007.

Порядок видачі дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, у зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також досліджень решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею, під водою на території України, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. No. 316.

Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18.03.2004 No. 1626-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. No. 26.

Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 No. 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. No. 39.

Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. No. 4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. No. 28.

Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие. Харьков: Эспада, 2005.